

Politička povijest Splita od 1918. do 1941. Marijana Buljana izvrstan je naslov, koji svojom iscrpnošću nadopunjuje dosadašnja istraživanja povijesti Splita u prvoj polovini 20. stoljeća. Monografija detaljno prikazuje odnose lokalnog i šireg, regionalnog i državnog, te postojanje raznih amplituda u političkom životu velikog grada, koje su se prelijevale na sfere njegova nacionalnog, društvenog i gospodarskog razvoja. Ako bih morao istaknuti neki nedostatak, to su određene jezične nedorečenosti. Neke su vezane uz pisanje imena osoba (npr. Szilva / Szilvas, str. 47-49; Lentić / Leontić, str. 415), druge su očigledni tipfelari (npr. glavnom državnom lukpm, str. 158; izvještaji Primorskoga žandarmerijskog puta, str. 614), dok je najmanje očiglednih nejasnoća (npr. hrvatska zastava prvi puta obješena na zgradi splitske općine tek 1992.?, str. 245). Ipak, ove sitne greške ne umanjuju dojam koji ovaj naslov ostavlja. *Politička povijest Splita od 1918. do 1941.* izvrsna je studija slučaja, koja pokazuje kako se može pristupiti pitanjima povijesti jednoga grada, koje se izvore i literaturu može koristiti, koje pristupe kombinirati te kako interdisciplinarno organizirati veliku temu istraživanja. Stoga će ovaj naslov nedvojbeno koristiti ne samo ljubiteljima lokalne povijesti Splita i Dalmacije, nego i ozbiljnim istraživačima koji nastoje steći dojam o razvoju gradova prvenstveno iz pozicija povijesne znanosti, ali i sociologije, ekonomije, arhitekture, prometnih znanosti te mnogih drugih srodnih disciplina.

Stipica Grgić

Brendan Simms; Charlie Laderman, *Hitlerov američki gambit: Pearl Harbor i nezaustavljiv ulazak Njemačke u globalni rat*, prev. Damir Biličić, Zagreb: Ljevak, 2022, 533 str.

Promišljanje o ključnim povijesnim trenucima uvijek je iznimno važno iz različitih razloga, ali nećemo pogriješiti ako kažemo da vjerojatno nije bilo boljeg trenutka za objavu ovakve knjige. Riječ je o toliko potrebnoj analizi, kako kaže John Gaddis, „najveće strateške pogreške svih vremena“. Hitlerova objava rata Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) intrigirala je generacije istraživača i *decision-makers*. Neovisno o tome zanima li nas što bi se dogodilo da Hitler nije odlučio ispuniti svoju „dužnost“ prema japanskim saveznicima i zaratiti sa SAD-om ili da je Sovjetski Savez (SSSR) uzvratilo pruženu pomoć zapadnim saveznicima i odmah proglasio rat Japanu, *Hitlerov američki gambit* dvojice vrhunskih britanskih povjesničara pokušava pronaći odgovor na ova i brojna druga pitanja. Bacajući svjetlo na trenutak u kojemu je Drugi svjetski rat doista postao *svjetski*, Brendan Simms i Charlie Laderman napisali su globalnu povijest jednog vrlo značajnog tjedna. Prateći razvoj situacije iz sata u sat, autori dovode u pitanje determinističko mišljenje o tome da je SAD neminovno morao zaratiti s Hitlerom.

Knjiga je podijeljena po danima, počevši od 6. prosinca 1941. kada su njezini protagonisti u Washingtonu, Londonu i Tokiju uzbuđeno čekali rasplet situacije. U prvom poglavlju, pod nazivom *Ishodišta: Anglo-američka hegemonija i njezini neprijatelji* (19-70), Simms i Laderman daju uvid u to kako su silnice svjetskih političkih tokova došle do tog trenutka. U međuratnom svijetu SAD i Britanija uspostavili su neprikosnovenu dominaciju, dobrim dijelom kroz dodatno prošireno britansko prekomorsko carstvo, ali i kroz institucije Lige naroda. Ta angloamerička hegemonija nije se svjela geopolitičkim akterima poput Hitlera, Staljina, Mussolinija, ali ni japanskog vojnopolitičkog vodstva, koje je imalo u planu istisnuti „bjelačke ugnjetavače“ iz svoje interesne sfere u istočnoj Aziji. Autori nam vraćaju pozornost na to da i odnosi na relaciji između Londona i Washingtona nisu uvijek bili sjajni. Američki antiintervencionizam bio je

gotovo jednako jak kao i u Prvom svjetskom ratu, a među njegovim zagovornicima Britanija je čak i za vrijeme napada na Pearl Harbor bila etiketirana kao strana koja želi iskoristiti američko gospodarstvo za svoje ciljeve. Nakon ranih njemačkih uspjeha na bojnopolju SAD diže embargo na pomoć zaraćenim stranama. Ova, za Britance loša odluka ubrzo je napuštena pa je Washington počeo ulagati u opremu za napadnutu Britaniju. Donesen je Zakon o zajmu i najmu koji je doslovce spašavao Britance, a kasnije i Sovjete. Udružena američka i britanska gospodarstva bila su snažnija od objedinjene proizvodnje Hitlerova *Grossraum*. Hitleru je stoga bilo u cilju držati SAD izvan rata i nagovoriti Japan da napadne Britaniju u jugoistočnoj Aziji. Nakon početka operacije *Barbarossa* stvari su se počele brzo odvijati. Sovjetski Savez dobivao je zapadnu pomoć preko Arktika i Irana, a odnosi Washingtona i Londona dodatno su usklađeni Atlantskom poveljom. Potreba za sirovinama na kraju je prevladala bilo kakve kalkulacije i kod Hitlera i kod Japanaca.

U sljedećem poglavlju, nazvanom *Svijetovi 6. prosinca 1941.* (71-115), autori pokazuju kako su se u predvečerje japanskog napada na SAD, Britaniju i Tajland mnoge nedoumice polako počele rješavati. Prema autorima japanski je cilj bio brzi rat – zauzeti sirovine, držati Washington izvan sukoba, natjerati Britaniju na predaju i posredovati mir između Hitlera i Staljina. Zbog tako pojednostavljenog plana postojala su neslaganja, ali, kako je rekao general Tojo, bilo je potrebno „zažmiriti i skočiti“. Kako tvrde autori, u žurbi da zauzme sovjetske sirovine, Hitler je sve više pogoršavao odnos prema svojim židovskim zatočenicima. Njemačku ofenzivu pred Moskvom zaustavili su tenkovi britanske proizvodnje. Ipak, Staljin je htio vidjeti i britanske vojnike na svojoj bojišnici. Japansko-američki pregovori propali su 26. studenog i to je bio odgovornima u Tokiju signal za akciju. S Kurilskih je otoka upućena skupina japanskih nosača aviona i drugih brodova čije će odredište biti Pearl Harbor. Autori naglašavaju da za Japan povratka na staro nije bilo. Hitlerovi brodovi na Atlantiku ometali su provođenje Zajma i najma. U redovima njegovih marionetskih tvorevina postojala je jedna na koju je SAD još računao, a to je bila vlast u Vichyju. Američko tajno istraživanje, Program pobjede, izašlo je u javnost 4. prosinca. Objavili su ga antiintervencionisti, ali i Rooseveltu je, kako tvrde autori, zasigurno dobro došao taj potez. Na carskoj konferenciji u Tokiju odlučeno je da će objava rata Rooseveltu biti uručena 7. prosinca u 13 sati po istočnoameričkom vremenu.

Treće poglavlje *Nedjelja 7. prosinca. 1941.* (116-178) problematizira taj, za Amerikance sudbonosan dan. „Ovaj sin čovječji upravo je poslao posljednju poruku sinu božjem,“ rekao je Roosevelt uvečer 6. prosinca i poslao posljednji apel Hirohito da obustavi bilo kakav plan napada. *Kido Butai*, moćna japanska pomorska grupacija čekala je naredbe nedaleko od Havaja. Druga japanska skupina brodova kretala se prema Malajskom poluotoku. U 3:15 po tokijskom vremenu završio je sastanak ministra Togoja s carem i dogovoren je odgovor na Rooseveltovu prethodnu poruku. *Kido Butai* dobio je naredbu za napad i pojavio se pred havajskim akvatorijem u 7:40 po tamošnjem vremenu. U Washingtonu nije sve išlo prema japanskom planu. Carsko veleposlanstvo nije ni dobilo informaciju o napadu svoje zemlje, a kada su se konačno pojavili pred američkim državnim tajnikom on ih je izvrijedaio. Rasne predrasude, ali i ranije procjene navodile su mnoge na zaključak kako su u avionima nad Pearl Harborom zasigurno bili Nijemci. Čang Kaj-Šek je na novosti reagirao ushićeno, znao je da od tog trenutka ima moćne saveznike na istočnoazijskom bojištu, a i htio je da „bijelci“ konačno na svojoj koži osjete patnju nanесenu Kini tijekom proteklih desetljeća. Jednako je reagirao i Hitler. Unatoč tome što Amerikanci i njihovi europski saveznici nisu znali kako će nastaviti sa Zajmom i najmom, olakšanje je bilo očito. Ministar rata Stimson odahnuo je i rekao kako su „Kosooki riješili cijeli taj problem napavši nas izravno na Havajima.“

Japan je „nalik na dijete koje na tučnjavu izaziva odraslog muškarca“, zabilježila je jedna japanska domaćica dana koji se nalazi u fokusu četvrtog poglavlja *Ponedjeljak, 8. prosinca 1941.* (179-245). Autori napominju kako mnogi u Japanu tog dana nisu dijelili ovo mišljenje. Takva energija je prevladala i 8. prosinca postao je sinonim za vjeru u buduću pobjedu nad bijelcima koju su dozivali svi, od vojnika do pjesnika. Churchill je Irskoj ponudio ujedinjenje *zelenog otoka* u zamjenu za stupanje u rat protiv Osovine, što Irska nipošto nije htjela. Podrška SAD-u zato je pristigla od Kanade koja je spremno proglasila rat Japanu. Budući njemački potezi nalazili su se pod znakom pitanja u Washingtonu. Sovjetska je obrana između Klina i Kalinjina probila liniju i tu su se počeli nazirati budući njemački problemi na Istoku. Simms i Laderman zaključuju da je Hitler stoga morao započeti ozbiljnije pripreme za dugotrajan rat kakav je predstojao ukoliko bi se SAD uključio. U svome se govoru tog dana američki predsjednik fokusirao na svog pacifičkog suparnika ostavljajući po strani Njemačku i Italiju što je Britancima i Sovjetima, kako kažu autori, bio jasan znak da će pomoć postajati sve manja. Jedino rješenje bilo je uvući Sjedinjene Države u rat s Njemačkom.

Sljedeće poglavlje, *Utorak, 9. prosinca 1941.* (246-300), osvrće se na dan kada su se na Pacifiku preko morskih prostranstava već jasno ocrtavale nove linije bojišta. Iako su razaranja u Pearl Harboru bila svježja, autori tvrde da je ulazak u rat još uvijek stvarao konfuziju u SAD-u. Amerikance antiintervencionističkih stavova za rat moglo se pridobiti jedino upletenošću Njemačke u japanske odluke. Hitler je smatrao da je Sjedinjenim Državama potrebno zadati odlučan udarac odmah na početku, iako je vrlo brzo mogao iz japanskog iskustva naučiti kako to nije dovoljno u ratu s najmoćnijom industrijskom silom svijeta. Svoje neprijateljstvo prema SAD-u nije mogao suzdržati u medijima. To još uvijek nije značilo da je u potpunosti pronašao zajednički jezik s japanskim saveznicima po pitanju koordinirane akcije. Roosevelt se nalazio u još većem raskoraku između Churchilla, koji ga je molio za sastanak na američkom tlu, i izolacionističkog dijela vlastite javnosti kojem se to nije sviđalo.

U šestom poglavlju, *Srijeda, 10. prosinca 1941.* (301-362), autori pojašnjavaju kako je američka pozornost konačno skrenuta na Njemačku i kako je Hitler odlučio napraviti konkretne korake u smjeru rata s SAD-om. Roosevelt je u konačnici pristao na sastanak s Churchillom na Bermudskom otočju. Napetost 10. prosinca presjekao je tragičan događaj na Pacifiku. Pomorsku formaciju *Force Z* koja je uključivala bojni brod *Prince of Wales* i bojni krstaš *Repulse*, napali su japanski avioni i pritom potopili ova dva broda. Potapanje britanskih brodova Staljina nije niti korak približilo mogućnosti ulaska u rat s Japanom. Njemački je državni tajnik von Weizsäcker, prema autorima, ispravno procijenio da Japanu možda i nije toliko potreban Hitlerov ulazak u rat s SAD-om. Britanci su izgubili važna uporišta na Dalekom istoku i flotu koja bi parirala Japancima na Pacifiku i Indijskom oceanu. Jedina mogućnost bila je, tvrde autori, smanjiti pomorske snage na Sredozemlju i time dovesti u pitanje uspjehe u Libiji. Njemački veleposlanik u Rimu Mackensen idući je dan trebao prenijeti Mussoliniju molbu da svoju objavu rata pošalje u medije nakon Hitlerovog govora kako ne bi skrenuo pažnju s tako velikog trenutka. U američkim se pripremama za rat *Lend-lease* program našao u zastoju. Churchill je iz petnih žila nastojao osigurati barem najosnovnije sirovine i materijal za vlastitu proizvodnju. Skoro izbijanje rata s Njemačkom nije do kraja zaustavilo podjele u američkoj politici i Nijemci su ih otvoreno iskorištavali, ali i znatno umanjili. Kao što je u svom dnevniku zaključio uvjereni antinacist Friedrich Kellner „budućnost će čak i glupim nacionalsocijalistima, koji ne mogu ništa naučiti, pokazati što znači kad ti cijeli svijet postane neprijatelj.“

Kako autori ističu u poglavlju *Četvrtak, 11. prosinca 1941.* (363-410), za pojedine njemačke službe rat je počeo i prije službenog proglašenja. Ribbentrop je s japanskim i talijanskim veleposlanicima potpisao njemačku verziju sporazuma sila Osovine. Dana 11. prosinca, u 14:45 Nijemci „prelaze Rubikon“. Ribbentrop je pročitao objavu rata američkom otpravniku poslova Morrisu. Deset minuta kasnije Talijani su napravili isto. U 15 sati Hitler je došao na sjednicu *Reichstaga* u operi Kroll i započeo govor. Američkog je predsjednika, prema autorima, optuživao za situaciju koja se postupno razvijala od 1937. godine. De Gaulle je bio sretan. Britanci su napokon mogli odahnuti. Nestala je i najmanja šansa da će Sovjeti ući u rat s Japanom. Nijemci nisu bili previše uzbuđeni, jedino u što su bili sigurni jest to da će rat još dosta potrajati.

Posljednje poglavlje *Svijet 12. prosinca 1941.* (411-457) donosi rasplet cijele ove priče. Roosevelt je, prema autorima, htio ostaviti dojam odlučnosti iako još nije odlučio na koji će se točno način uključiti u europski sukob. Njemačke su snage na središnjem dijelu Istočnog bojišta sad već prešle u defanzivu. Došlo je vrijeme da Churchill iz Škotske otplovi na dugo očekivani susret s američkim predsjednikom. Roosevelt je skovao naziv „ujedinjene nacije“ koji bi opisivao globalni antihitlerovski savez. Najavio je povećanje proizvodnje, na što Hitler nije imao spreman odgovor. Ribbentrop i veleposlanik Oshima potpisali su ugovor po kojem je sedamdeseti meridijan bio razdjelnica operativnih zona sila Osovine. Savez sila Osovine, prema mišljenju Simmsa i Ladermana, nikad zapravo nije bio snažno povezan. Hitlerova eliminacija europskih Židova došla je na red i planirana konferencija u Wannseeu održana je u siječnju 1942. godine. Japanske akcije bile su usmjerene prema jugu, cilj je bio odsjeći Australiju od dotoka pomoći. Njihovi njemački saveznici fokusirali su se na prodor prema Bliskom istoku. Ratna sreća relativno se brzo promijenila, a svijet su još jednom spasili Amerikanci. Kako kažu autori, sile Osovine zapravo nisu imale previše izbora, mogle su izabrati jedino način na koji će propasti.

Iste godine kada je objavljeno ovo vrhunsko djelo, svjetlo dana ugledala je još jedna knjiga o Hitlerovoj objavi rata SAD-u, autora Klausa Schmidera pod naslovom *Hitler's Fatal Miscalculation: Why Germany Declared War on the United States* (Cambridge University Press, 2021). To svakako pokazuje o koliko se bitnoj temi radi. U ovoj knjizi čitatelji neće pronaći definitivni i potpuno racionalan odgovor na glavno pitanje – zašto je to Hitleru trebalo? Usprkos tome, ova vrlo pitka studija britanskih povjesničara, koja je prvenstveno namijenjena širokom čitateljstvu, baca novo svjetlo na kompleksnu tematiku jednog od vrhunaca Drugog svjetskog rata. Radi se o iznimno vrijednom poduhvatu koji analizira povijesni primjer toga što se događa kada međunarodni odnosi dođu do točke usijanja.

Ivan Ćorić

Stella Gervas, *Conquering Peace: From the Enlightenment to the European Union*, Cambridge, Massachusetts; London: Harvard University Press, 2021, 529 str.

Stella Gervas švicarska je povjesničarka moldavskoga podrijetla. Aktualno je profesorica na Kalifornijskom Sveučilištu u Los Angelesu (UCLA). Obrazovanje u više različitih država omogućilo je Gervas da savlada čak šest različitih jezika. U svom istraživačkom radu Gervas se fokusira na prostor Ruskog Carstva i jugoistočne Europe u periodu od 18. do početka 21. stoljeća. Teme koje je ponajviše intrigiraju su: međunarodni odnosi, pravna povijest i povijest ideja.